

„torokszorító tinédzsertörténetek”

TÖLGYESSY ZSUZSANNA

Van-e járható ösvény

az ifjúság populáris regisztere
és a klasszikus irodalom közt?

A mai tizenévesek magukra hagyatva bolyonganak az interneten, identitásuk a divatos márkás termékek megvásárlásában rögzül – írja összegezve *Tari Annamária Z generáció* (Tercium Kiadó, 2011.) című könyvében.

Internetezésüket az ún. multitasking, azaz több alkalmazás futtatása egy időben, a percre kész gyorsaság, az ellenőrizhetetlen információk felszínessége és a nárcizmus jellemzi. Ezek mellett *Tari Annamária* a mindennapi szorongáscsökkenés szándékát is látja az internetezésben; egyrészt az érzelmek azonnali kilökésének tendenciáját –

a kudarcból eredő szorongástól való gyors megszabadulás felváltotta az érzelmi feldolgozást, értékelést, átgondolást (a párkapcsolati szakítás, állás elvesztése azonnal kikerül a facebookra) –, másrészt az avatár (digitális személyiség) álarckokat, vágyfantáziákat megtestestítő szereplők megalkotását.

A mindenkori tanulás minősége függ a tanár-tanuló interakciójától. A tanárok számára a nevelési és oktatási feladatok helyett már gyakran a kapcsolatfelvétel- és fenntartás szintjén is megakad az interakció. A natgeneráció ugyanis nem hajlandó megtanulni, amit elé tesznek csak azért, mert egy tanár teszi azt, csak amit ők hasznos információnak tartanak, azt fogadják el. Ezt az állítást támasztja alá *László Miklós és Kósa Éva* 2011-es adata, miszerint a tanároknak az általános iskolások 44 %-a hisz, a középiskolásoknak csak 26 %-a. (Közli: *Tari Annamária Z generáció* Tercium Kiadó, 2011. 330. o.) Ehhez teszi hozzá *Tari Annamária*, hogy a mai gyerek 7 percig tud figyelni – a tévénézésnél ennyi idő után jelentkezik a reklám, emellett hozzászólt az egyidejű több inger fogadásához. Ehhez képest egy évszázaddal korábbi világba lép vissza, ha belép az iskolakapun.

...elszámú
szocializációs tényező
a média...

Kósa Éva több évtizedes kutatásai egyértelműen kimutatták, hogy napjainkban elsősorban a szocializációs tényező a média, és csak ezután következik a család, az iskola.

A média uralta világban, az egyre eltérőbb szociokulturális háttérrel rendelkező gyerekek esetén megoldás az újabb oktatási stratégiák lehetnek. A pedagógia céljának a személyiségformálást tekintő *Bábosik István* véleménye szerint a frontális munka csak a tanulók 30 %-ára hat. Szükséges lenne az atomizált tanulók közötti versengés helyett az együttműködésre épülő alkotó kooperatív tevékenységeket előtérbe helyezni. Az élményszerű munkaformák (pl. projektmunka, médiapedagógia, drámapedagógia* felfedezésen, kutatáson alapuló oktatás) aktív szerephez juttatják a diákokat, amely egyszerre hatékonyabb és könnyebben befogadhatóbb a gyerekek számára, és így sikeresebb lesz az egyénileg konstruált, valódi tudás létrehozása. Az új NAT körüli vitában *Arató László*, a Magyar tanárok Egyesületének elnöke kifejti, hogy nem az a fontos, hogy minden iskolában ugyanaz elhangozzon – ez a formális, frontális oktatást teszi uralkodóvá, túl soknak tartja a meghatározott művek listáját is és túl kevésnek a szabadon választható művek 10 %-os sávját. „Ha olyan irodalmi kánont nyomunk le a gyerekek torkán, ami nincs hozzáigazítva személyes érdeklődésükhöz, akkor nem sikerül belső tudássá tenni a tananyagot.” (hir24.hu/nagyinterju/2012/02/28/hoffmannt-kihagytak-az-alaptantervbol/)

A már fent említett *László Miklós* és *Kósa Éva* 2011-es kutatása szerint a fiatalok egytizede olvas napi gyakorisággal. A 15-25 éves korosztályban a nemek és az életkor közt nincs különbség, de Budapesten és a nagyvárosokban többet olvasnak a fiatalok, mint vidéken. A baj nem csak az, hogy hanyatlik az olvasás, hanem az, hogy már egyre kevesebb embernek okoz örömet, tehát, ha olvas is a fiatal, akkor sem kedvvel, hanem kötelességből. A 2009-es PISA-eredmények ennél jóval kedvezőbb képet mutatnak, e szerint a fiatalok 75 %-a minden nap magától olvas. Valószínűleg az iskola falai közt lefolytatott vizsgálat során jobban hatott a diákokra a megfelelési szándék, de azért ez az adat azt is jelöli, hogy az olvasásnak még mindig presztízse van a diákok körében is.

Az élményközpontú irodalomtanítás vezéralakja, *Fűzfa Balázs* többször kifejtette, hogy az irodalomra elsősorban nem mint megtanítandó ismeretanyagra, hanem mint az életet segítő médiumra tekint, és véleménye szerint az oktatásban helyet kell kapnia a kortárs irodalomnak, a kreativitásnak és az örömszerző élményolvasásnak. Mindezekhez azt is hozzáteszi: el kell érni, hogy a lezajló kulturális nyelv- és paradigmaváltás minél kevesebb veszteséggel történjen.

* a drámapedagógia használhatóságáról írtam már lásd pl. *A drámapedagógia használhatósága. Fordulópont, 2010/2. 51–58., Az emberközpontú irodalomtanítás, irodalmi nevelés. Fordulópont, 2012/1. 11–17.*

Az olvasás nem pusztán megértés, hanem konstruktív problémamegoldó folyamat, azaz aktív értelmezés. Az OECD PISA-felméréseinek az eredményei azt is tükrözik, hogy az olvasás minősége és az adott ország GDP-termelése közt egyenes arányosság áll fenn. Az olvasás módja megváltozott az internet megjelenésével: az eddigi lineáris, verbális, globális olvasást felváltotta a szimultán, ugrásszerű információválogató, egyedi elemekre, vagyis a felhasználóra koncentráló, gyors, képi olvasás. Magát az olvasott vagy írt szöveget is a kevésbé mély és kidolgozatlan kódhasználat jellemzi. Épp a virtuális világban való rutinszerűvé váló csapongás, a honlapról honlapra ugrás teszi a diákok többségét képtelenné arra, hogy elmélyüljenek a régi lineáris működést igénylő tevékenységekben, mint az olvasás-írás. Valószínűleg e napjainkat jellemző asszociatív gondolkodás már az apró gyermekkori internethasználatból kialakuló neuronközi kapcsolatok révén kezd formálódni.

Hogyan lehetne bebizonyítani a mai gyerekeknek, fiataloknak, hogy a könyv érték, fontos dolgokat tartalmaz, nem csak a hírérték szintjén, hanem mélyebben, átgondoltabban? E szándék egyik megvalósult eredménye a *Móra Könyvkiadó Tabu* sorozata. *Stéphane Servant Tűzkeresztység* című könyve egy vandál kamaszbanda világáról tudósít; *Paola Zannoner Célvonal* című könyve egy gerincserült, egykori élsportoló fiú életét mutatja be, *Beate Teresa Hanika Soha senkinek* című könyve pedig a családban zajló pedofiliáról szól. Torokszorító tinédzsertörténeteket mesélnek el ezek a könyvek a tizenévesek hangján kortársaiknak és az értük felelős idősebbeknek.

Egy másik megoldás a médiapedagógia használata lehetne. A média hatalmát mindannyian ismerjük. Ma sokkal könnyebben megmondjuk, ki szerepel többet a bulvármédiában, mintsem egy fontos tudós, esetleg remek kortárs író nevét – írja *Tari Annamária* is. Az iskola – bár nem akar tudomást venni róla – paradigmaváltás előtt áll. A pedagógia aktuális kérdése ma így hangzik: az iskola vajon a tudás egyedüli forrásának és átadójának szerepéből képes lesz-e a gyerekek aktív tudásszerzésének ösztönzőjének, szervezőjének, vezetőjének szerepébe átlépni? Azaz a gyerekek napjait kitöltő neten töltött idejét mindenképpen fel kellene használni oktatási-nevelési célokra. Erre az egyik példa *Arató Lászlótól* való, és a 2012-es februári Digitális Nemzedék Konferencián hangzott el: „Regényt dolgoz fel az osztály. Indítanak egy Facebook-oldalt, amin a regényről szóló átvett és saját kritikákat, véleményeket, ahhoz kapcsolódó képeket jelenítenek meg. Ezekhez a diákok kommenteket írnak, a kommenteket is kommentelik. Vitatkoznak. Pont azt csinálják, amit amúgy is naponta több órán keresztül. Csak itt a netközösségi élet egy a tanár által „furfangosan” felvetett témára – *Egri csillagok* – épül. Majd a regényről készítenek egy honlapot. Közösén (pedagógusok úgy mondanák: kooperatíván)

dolgoznak, mindenki részt vesz a munkában, a „kockák” az informatikai teendőket vezetik, a „művészlelkek” a megjelenést, az irodalmárok a tartalmakat felügyelik. A tanár azért gondoskodik arról, hogy a szerepek időnként cserélődjenek is. Így is lehet irodalmat tanítani. (hir24.hu/itthon/2012/02/13/egri-csillagok-a-facebookon/) Ehhez hasonló feladat, ha versekhez kérünk képes-zenés power point-bemutató elkészítését. Az olvasás népszerűsítésének, de egyszerűen könyvreklámnak is felfoghatók azok könyvfilmek, azaz kisfilmek (trélerek) készítésére vonatkozó feladat, amely a feladott olvasmányok adta élményeket, gondolatokat vizuálissá alakítja át. Ezek az alkotások kooperatív projektmunkának is tekinthetők, így nagyobb közönség/közösség (osztály, iskola, szülők, tanárok) elé is vihetők, és akár versenyztethetők is.

*...olvasmányok adta
élményeket,
gondolatokat vizuálissá
alakítja át...*

Az internethasználattal párhuzamosan az elit kultúra megszűnése a könnyebben emészthető műfajokat tette kedveltté. Nagy olvasottságúak a lettek a klasszikusokat kiszorító bestsellerek. A másik valóban újszerű jelenség, hogy nagyon sokszínűvé vált az olvasott könyvek téma, vagyis az azonos tartalmakat fogyasztók kisebb közösségekre tagolódtak, és annál kisebb halmazokra zsugorodnak, minél több közösen olvasott könyvvel igyekszünk jellemezni őket. A Harry Potter- vagy a Coelho-

féle sikerkönyveket is csak négyen-öten olvassák és ismerik egy adott 30-40 fős középiskolai vagy főiskolai csoportban, és alig van olyan film, amelyet a többség látott volna.

A bestsellerek oktatásba való beemeléseivel a fentiek ellenére egyrészt az érdeklődést lehet feleltetni, másrészt lehetőség van egy közös nyelv, közös metafora, közös hivatkozási alap, analógia megalkotására, amely az adott csoport oktatását biztosíthatja, sőt lehetőség nyílik a klasszikus irodalom felé a kapunyitásra is.

Suzanne Collins *Az éhezők viadala* című alkotásának sorsát siker övezi. 2008-ban jelenik meg az első kötet az Egyesült Államokban, 2009-ben lett magyarul is olvasható. 2012-ben látható a mozikban az első kötet megfilmesített változata. A történet trilógiává terebélyesedett: a második rész (Futótűz) 2009-ben angolul, majd 2010-ben magyarul, a harmadik rész (*A kiválasztott*) 2010-ben angolul, majd 2011-ben magyarul jelent meg. Van *Rajongói oldala*, szócikke a *Wikipédiában*. Jó kritikákat kapott az est.hu-on és magyarnarancs.hu-on.

Egyszerű nyelvezetű szöveg kevés leírással, sok párbeszéddel – egy tizenhat éves lány szemével látjuk a történeteket, az időszerkezet is könnyen követhető, és az akciófilmek dramaturgiáját láthatjuk megelevenedni az egymást követő veszélyes helyzetek során. Ennek ellenére egy öntörvényű világot hoz létre a szerző – egy *Orwell* világát idéző antiutópiát: Észak-Amerika romjain Panem országa, a bőségben élő Kapitólium és a tizenkét nyomorgó, éhező körzet fekszik. A Kapitólium kegyetlenül bánik Panem lakóival: minden évben minden körzetből kisorsolnak egy-egy tizenkét és tizennyolc év közötti fiút és lányt, akiknek részt kell venniük Az Éhezők Viadala elnevezésű valóságshow-on, ezzel emlékeznek meg a Kapitólium elleni lázadás leverésére. Az életre-halálra zajló küzdelmet élőben közvetíti a tévé. A tizenhat éves Katniss Everdeen, miután egy bányaszerencsétlenségben elvesztette apját, a húgával és az anyjával családfenntartóként él a Tizenkettedik Körzetben. Amikor a húgát kisorsolják, Katniss önként jelentkez helyette a Viadalra – az ő történetét követhetjük nyomon a trilógiában.

Suzanne Collins napjaink világát bemutatató könyvet ad az ifjú olvasóknak kezébe: a szegénység és gazdagság kétpólusú világát, a gyerekeket pajzsként vagy épp célpontként felhasználó háborús taktikát és legfőképp a média hatalmát. Itt a fiatalok által nagy népszerűségnek örvendő valóságshow-ok világa elevenedik meg, azzal a különbséggel, hogy itt nem a győzelem, hanem az életben maradás a cél, hiszen Az Éhezők Viadalában a számítógépes játékok logikája érvényesül: gyilkolnod kell vagy meggyilkolnod, empátiára, latolgatásra nincs idő, az ölést jutalmazza a játékban pontokkal, erősebb fegyverekkel, jobb autókkal, pluszéletekkel – a könyvben az életben maradáshoz nélkülözhetetlen eszközökkel, celebbé válással. A tévé a viadalt élőben mutatja, az egész Panem nézi, így a szervezőknek újabb és újabb szörnyűségeket kell kitalálniuk a közönség unalmának elűzése érdekében, a résztvevők pedig mindent megtesznek a nézők szimpátiájának megnyerése érdekében – például kezdetben Katniss ezért mutat szerelmet, és csókjai ezért csattannak el. A média azonban a Kapitólium elleni lázadók kezében is a manipuláció eszköze lesz, nemcsak a fegyverek, hanem a propagandafilmek is harcolnak egymás ellen. Így a forradalmár Katniss a stylistok sminket igazítanak az ostrom felvétele előtt, és „csináljunk egy jó kis műsort!” – felkiáltással rohamozzák meg a gyűlölt

*...a valóság
birtokosává
a média válik...*

Kapitóliumot, azaz a média által mutatott kép és a valóság szinte szétválaszthatatlan, sőt a valóság birtokosává a média válik.

Az erőszaknak kitett gyermekek bemutatásának sorát gazdagítja ez a könyv. Közvetlen előzménye *Takami Kósun Battle Royal* és *Janne Teller Semmi* című műve, de eszünkbe jut *Sienkiewicz Quo vadis?*-a és Goldingtól *A Legyek Ura*. Hasonlóan, mint a két utóbbi műben, az erőszak szerepeltetése nem öncélú *Suzanne Collins* regényében sem, hiszen elgondolkodtatásra kényszerít. A biztos halálra készülő fiatalok megpróbálják megvédeni saját személyiségüket: „szeretnék önmagamként meghalni...” „*Nem vagyok a tulajdonuk, több vagyok, mint a Viadal egyik kelleke.*”

A vadászarázméreg és mutánsok szerepeltetése eszünkbe juttathatja az emberségüktől, őseiktől, identitásuktól megfosztott emberroncokat, vagyis *Ajmatov Az évszázadnál hosszabb ez a nap* mankúrtját, aki kész akár az édesanyja ellen támadni, itt az átprogramozott szerelmes kész megölni szerelmesét. Az arénából kétszer is élve kikerülő Katnissnek szinte hamleti szerep jut, neki kell a kizökent időt helyére tenni. A Kapitólium elleni győztes harc után ő öli meg az új hatalom vezetőjét, mert bebizonyosodik, hogy csak egy újabb zsarnoki hatalmat hozna létre ő is. A regény mély pesszimizmusával: „*emberi lényeknek nevezett szörnyetegekhez, akik közé én is tartozom*” párhuzamba állítható *Vörösmarty Az emberek* című versével:

*Az ember fáj a földnek; oly sok
Harc – s békeév után
A testvérgyülölési átok
Virágozik homlokán;
S midőn azt hinnők, hogy tanúl,
Nagyobb bünt forral álnokúl.
Az emberfaj sárkányfog-vetemény...*

Susanne Collins könyvében reményt, abszolút értéket a gyermekek jelentik, Katniss épp ezért nem akar gyermekeket, hogy nehogy ők is egy zsarnoki rémuralom áldozataivá váljanak, ill. a végső ostromnál az ellenség, a Kapitólium gyermekeinek a meggyilkolása állítja őt szembe fegyvertársával és szerelmével. Mindez *Radnótihoz* is elvezetheti a mai fiataalt:

*Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép,
s tudjuk miben vétkeztünk, mikor, hol és mikép,
de élnek dolgozók itt, költők is büntelen,
és csecsszopók, akikben megnő az értelem,
világít bennük, őrzik, sötét pincékbe bújva,
míg jelt nem ír hazánkra újból a béke ujjja,
s fojtott szavunkra majdan friss szóval ők felelnek.*

A történet egyik szála egy szerelmi háromszög. Katniss egyaránt őszintén szereti a forrófejű Gale és a biztonságot, nyugalmat adni tudó Peeta. Lotte is, mint Katniss, *Goethe* művében a férjnek való Albertet választja Werther helyett.

Katniss szövetséget köt az egyik tizenkét éves ellenfelével, Ruth-tal. A kislányt hamarosan meggyilkolják. Katniss *Antigoné* hű utódjaként virággal borítja, és siratóénekekkel búcsúztatja társát. A zsarnokság ellen lázadók újabb zsarnokságot hoznak létre. A könyv a hatalomról való lemondást mutatja fel egyedüli megoldásként úgy, mint az ifjúsági irodalom két klasszikusában a varázseszközről való lemondás (*Michael Ende: Végtelen történet*), ill. annak a megsemmisítése (*J. R. R. Tolkien: A Gyűrűk Ura*) az egyedüli kiút.

Ez a XXI. századi trilógia könyvírással fejeződik be. A túlélők könyvet írnak, hogy ne felejtsek el semmit, hogy emléket állítsanak a halottaiknak, hogy erőt és bátorságot meríthessenek belőle majd az utódok. Bár e könyvben sok a kép és kevés a szöveg, de a könyv mindenképp értékként jelenik meg, és felidézi *Babits* sorait:

*mint középkori szerzetes dugott a zord
sisakos hordák, korcs nomádok, ostoros
kép égetők elől pár régi könyvet...*

A történet befejezése a virágültetésével, majd családalapításával egyrészt felidézi *Candide – Műveljék kertjeiket!* – jelszavát, másrészt a magyar olvasónak eszébe juthatnak a *Csongor és Tünde* befejező sorai:

Ébren maga van csak az egy szerelem.

Elképzelhetőnek tartom, hogy a klasszikus művek és *Susanne Collins* bestsellere közti párhuzamosságok keresése sokaknak erőltetettnek tűnik. Igen: azt hiszem, hogy tevékeny erővel kell a múlt-jelen-jövő kapcsolatát megteremteni. E kapcsolat lehet rugalmas, hajlékony, de feltétlenül – mindannyiunk érdekében – szétszakíthatatlannak kell lennie. A címben szereplő ösvény pedig akkor lesz kitaposott, valóban biztonságosan járható, ha mindkét irányban használatos: vagyis az ajánlott és kötelező olvasmánylisták összeállítása mellett legyen bátorsága a felnőtt világnak megismernie a gyerekeik, tanítványaik által olvasott, látott, szerkesztett könyveket, filmeket, honlapokat, hiszen köztudomású, hogy építeni csak a meglévő alapokra lehet.